

Batı Avrupa'da Göçmenliğin Değişen Algısı ve Türkiye Kökenli Göçmenler

*

Turkish Immigrants and the Changing Perception
of Being Immigrant in Western Europe

Alev Yücel

Öz

Uluslararası göçe ilişkin paradigmanın değişmesi ile dinamik uluslararası alanlar oluşmuştur. Göçmenler artık hedef ülkeler, köken ülkeler ve başka ülkeler ile iletişimlerini ve bağlarını sürdürmektedirler. Bu etkileşim sürecinde çoklu kimlikler ve yeni kültürel değerler ürettikleri görülmektedir. Özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler bricolaj sosyal yapıların oluşumunda daha aktif ajanlardır. Siyasette, iş dünyasında, çeşitli bilim ve sanat dallarında etkin kimlikler geliştiren göçmen kökenliler, hem kendilerini hem de AB ülkelerinin göçmenlere bakışını dönüştürmeye başlamıştır. Almanya, Fransa ve Hollanda'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenlerin eğitim düzeyleri, mesleki statüleri ve sosyo-ekonomik durumlarına dair yapılan araştırmalar bu dönüşümün bir bölümünü görmemizi sağlamıştır. Avrupa Birliği ve üye ülkelerin uyum politikaları çok kültürlü yapıyı destekleyici nitelikte dönüşümler hedeflemektedir. Ancak diğer taraftan, hem bu politikaların yarattığı yeniliklerin hem de uluslararası alanın ve küresel kültürün getirdiği kaçınılmaz dinamizmin sonucu olarak bir dizi yeni problem de karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, kamuoyu araştırmaları, çeşitli raporlar, meclis çalışmaları, akademik araştırmalar ve birtakım örnek olayları bir araya getirerek Batı Avrupa'da Türkiye kökenli göçmenlerin son beş yılına dair bir portresini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Göç Politikası, Türk Göçmenler, Uyum, Uluslararası Alan

Abstract

There has been a shift in the paradigm of international migration which has led to the formation of dynamic transnational spaces. Contemporary immigrants are constantly in communication and in connection with their country of origin, destination or any other culture. The second and third generations are more active agents in creating bricolage social structures. They are transforming themselves as well as their image in the European Union; while creating binding identities in politics, business, science and arts. Recent researches focusing on educational, occupational and socio-economical statuses of Turkish immigrants in Germany, France and Holland have revealed part of this transformation. The integration strategies of EU and member countries aim at the advancement of the multicultural structure. Nevertheless, there are a series of brand-new problems which is brought by the dynamism caused by these strategies, transnational space and global culture. This article portrays the last five years of Turkish immigrants in Western Europe by bringing together some public and academic researches, parliamentary reports and case studies.

Keywords: European Union, Migration Policy, Turkish Immigrants, Integration, Transnational Space

Giriş

Göçmen kavramının içeriği küreselleşme süreçlerinin ulaşım ve iletişim aygıtlarını etkilemesi ve dönüştürmesiyle değişmekte; anavatan ve diaspora gibi birden fazla coğrafyada var olabilen aktif öznelerin yer aldığı dinamik alanlar ortaya çıkmaktadır. Uluslararası göçe ilişkin paradigmanın değişmesi ile oluşan bu dinamik alanlar ulusaşırı, diasporik ya da devletaşırı alanlar olarak isimlendirilmektedir. Sosyolojik çalışmalarda daha çok ulusaşırı alan kavramı kullanılırken; sosyal antropoloji veya kültürel antropoloji gibi disiplinlerde diasporik alan; siyaset bilimi gibi devlet ve siyasal kurumlara ilişkin çalışmalar yapılan disiplinlerde ise devletaşırı alan kavramı kullanılmaktadır. Alan yalnızca bir mekânın fiziksel özelliklerini değil; mekânların göçmenlere sunduğu daha geniş fırsat yapılarını, değerleri, bağları ve ilişkileri içermekte ve küreselleşmenin çeşitli etkileriyle yerel sınırların ötesinde ulusaşırı alanlar ortaya çıkmaktadır (Faist, 2003: 76-77; Kaya, 2011: 39-41). Klasik göç teorilerinde, göçmenlerin bir ülkede kaldıkları sürenin artmasına paralel olarak köken ülkelerinden uzaklaşacakları, yerel kültürel değerlerini unutacakları, zaman içinde yeni ülkeye uyum sağlama ya da asimile olma eğilimi gösterecekleri savunulmaktadır. Ancak ulusaşırı göçlerle göçmenlerin sadece hedef ülkeler ile değil; köken ülkeleri ya da başka ülkeler ile iletişimlerini ve bağlarını devam ettirebildikleri, bu etkileşim sürecinde çoklu kimlikler ve yeni kültürel değerler ürettikleri görülmektedir. Dolayısıyla, köken ülkeyle olan bağların entegrasyonu engellediğine yönelik görüşler artık tek taraflı ve yetersiz bakış açıları olarak konumlandırılmaktadır.

Çoğunluk toplumu ile etkileşim sürecinde yaşamları çok yönlü ulusaşırı bağlarla yüklü olan göçmenler hem ucuz uçak seferleri ve çeşitli ulaşım olanaklarıyla hem de internet, televizyon, müzik ve sinema endüstrisinin ürünleriyle köken ülkeleri ile ilişkilerini devam ettirmektedirler. Artık göçmenler, bir kez vatanlarından ayrılmak zorunda kalmış ve sürekli vatan hasreti çeken, edilgen göç mağdurları değil; yerel ve ulusal sınırların içine hapsolmayan, bu sınırları aşarak ulaşım süreçleri oluşturan kişilerdir. Appadurai'e (1997) göre, aynı anda düşünsel olarak iki yerde birden yaşayabilen, köken ülkenin televizyon kanallarını izleyebilen, internet üzerinden köken ülkenin gazetelerine, müziğine, filmlerine ulaşabilen ve böylece ortak duygu cemaatine katılabilen aktif öznelerdir (akt.

Kaya, 2001b: 210). Kitle iletişim araçlarıyla sembollerin ve değerlerin yerelden küresele aktarımı ile göçmenlerin içinde yaşadıkları çoğunluk toplumunun kültürüyle karşılaşan, etkileşim ve yeniden alışım sürecine tabi olan brikolaj bir yapı ortaya çıkmaktadır. Brikolaj kavramı bir resim tekniği olan kolaj sözcüğünden türetilen ve eldeki parçalarla oluşturulan karışım ve alışımın, pratik bir akılla yeni bir üretim oluşturmasını ifade etmektedir. Brikolaj kavramı ilk kez “Yaban Düşünce” (Savage Mind) adlı eserinde Levi-Strauss tarafından kullanılmış ve brikolör, elinde olan her şeyi pratik bir akılla yeni bir şey üretmek için kullanma eğiliminde olan özne olarak tanımlanmıştır (Kaya, 2001a: 30). Brikolaj kavramı aynı zamanda teorik bakışı eleştirmekte ve hibrit kavramının alışım sürecini doğal bir süreç olarak tanımlamasının tersine, bu sürecin öznel irade ile gerçekleştiğine dikkat çekerek öznenin önemine vurgu yapmaktadır.

İlk aşamada uluslararası göçün bir yan ürünü olarak ortaya çıkan uluslararası alanda, ilk kuşak göçmenler, köken ülkeleriyle olan ilişkilerini birdenbire kesmemekte; aksine göç öncesinde mevcut olan çeşitli hegemonik, post-kolonyal ya da diğer bağlantılar artmakta ve göç zincirleri oluşarak göç akışı devam etmektedir. İlk kuşak göçmenler köken ülkelere para transfer etmenin ötesinde, göç alan ve göç veren ülkede faaliyet gösteren şirketler kurabilmekte; bu sayede uluslararası alanın öğelerinden biri olan ekonomik bağlar gelişmekte ve genişlemektedir. İkinci ve üçüncü kuşak göçmenler ise ekonomik bağların ötesinde, genellikle göç etmiş ebeveynlerine ve aile büyüklerine göre daha fazla uluslararası göçmen özelliği göstermektedir. İlk kuşak göçmenlerin oluşturdukları ağları, sonraki nesiller daha da geliştirerek yoğunlaştırmakta; yeni tür bağlar ve bağlantılar oluşmaktadır. Çeşitli sosyal ve kültürel içeriklere sahip olan bu bağlar ve bağlantılar, birden çok kaynaktan beslenen çok kimlikli brikolaj yapılar oluşturmaktadır. Özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler brikolaj yapıların oluşumunda daha aktif ajanlardır. Siyasette ve çeşitli sanat dallarında da etkin kimlikler geliştiren göçmen kökenliler özellikle sanat yapıtlarının kitlelere ulaşabilme özelliği nedeniyle uluslararası göçe küresel ölçekte dikkat çekmektedirler. Örneğin 1973 yılında Almanya’da doğan ve eğitimi Almanya’da tamamlayarak sinema alanında çeşitli eserler veren ikinci kuşak Türkiye kökenli göçmen Fatih Akın, filmlerinde Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli göçmenlere, İstanbul’a ve Türkiye’ye ilişkin öykülere yer vermekte, aldığı ödüllerle birlikte hem Türkiye’de hem Alman-

ya ve diğer ülkelerde Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenlere ilişkin yeniden gündem oluşmaktadır. Nilüfer Göle bu durumu şöyle analiz etmektedir:

“Fatih Akın fimlerinde çeşitlilik sorununu farklı bir biçimde düşünmemizi sağlayan yeni imgeler, yeni bir Avrupa görüşü sunuyor. Türk göçü ile Alman toplumu arasında oluşmuş özel ve melez bir tarihin ürünü olan bu yönetmen, Türkler ile Almanlar arasındaki bağların varlığını/yokluğunu sorguluyor. (...) Fatih Akın göç üzerine değil, öteki Avrupa üzerine filmler çekiyor, bir iç içe geçiş ve mayalanma sürecinde gelişen yeni bir Avrupalılık bakışı sunuyor. (...) Ötekiyi, göçmeni, Türkü merkeze doğru taşıyor, yani onu Alman ve Avrupalı imgelemiyi karşılaştırıyor.(...) Akın her şeyden çok köprü metaforunu öne çıkararak, yeni bir Avrupa bakışı geliştirmektedir. İnsanları ayıran kimliklerin, sınırların değişmezliğini reddederek, örtük bir biçimde kesişen hayat güzergâhlarını, birilerinin ve diğerlerinin köprüyü geçme biçimlerini izler- *İstanbul Hatırası* filminin İngilizce adı *Crossing the Bridge*, Köprü'yü Geçmek'tir; hem bir yer hem de bir metafor olan **köprü**, bireylerin buluşmasına ve bu buluşma sayesinde dönüşmesine olanak vermektedir.” (Göle, 2009: 42-46)

Sinemada olduğu gibi müzikte de benzer bir melezleşme sürecinden bahsedilebilir. Martin Greve, Almanya'daki Türk müziğine ilişkin şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Almanya'daki Türk müzik yaşamının amorf ve olağanüstü dinamik yapısı, gerek ideolojik gerekse de müzikal açıdan inanılmaz bir çeşitliliğe ve sürekli artan sayıda karmaşık etkileşimlere/melezleşmelere yol açmaktadır. Yöresel halk müziği tarzları ve Osmanlı saray müziğinin türevi niteliğindeki müzik türleri, Türkiye ile ilişkilerin damgasını taşımaktadır. Bu müzik tarzlarının Almanya'daki yükselişi, ilk olarak ulusaşırı bağların kurulmasıyla mümkün olmuştur. Ancak bununla birlikte, Batı sanat müziği de gerek gerçek gerekse de Hayali Türkiye'de belirleyici bir rol oynamaktadır. Bunu özellikle Avrupa etkisiyle şekillenen estetik söylemlerin ve müzik dili öğelerinin Osmanlı ve Anadolu geleneğinden gelenlerle buluştuğu sayısız etkileşim ve bileşimde gözlemlemekteyiz.” (Greve, 2006: 468)

Avrupa'da yetişmiş Türkiye kökenli müzisyenlerin ulusaşırı şöhretleri sabit bir mekâna bağlı olmayan “hareketli hedeflerin” oluşturduğu dinamik bir alan ortaya çıkarmaktadır.

Farklı göçmen kategorilerinde ise örneğin geçici ya da döngüsel göçlerde oluşan uluşaşırı özellikler, sürekli göç hareketleri içinde olanlardan farklı bir niteliğe sahiptir. Örneğin yüksek eğitim için göç edenler, uluslararası şirketlerin üst düzey yetkililerinin göçleri ile emekli göçleri; düşük nitelikli göçmenlerin oluşturduğu uluşaşırı nitelik ile aynı değildir. Benzer olarak, gerekli araçlara sahip olmadıklarından düzensiz göçmenlerin uluşaşırı alanda pek yer al(a)madıkları bilinmektedir (International, 2010). Göçmenler sosyal ve siyasal aktivitelerin içinde yer alarak köken ülkelerinde ve yaşadıkları ülkelerde bilinç oluşturabilmekte; insan haklarının geliştirilmesinde, sivil toplum kuruluşları üzerinde ve pek çok alanda etkili olabilmektedirler. Bu tür göçmenler farklı ve çeşitli fikirlerin uluşaşırı alanda dolaşımını sağladıkları için bir tür köprü işlevi görmektedir. Simmel'in (1994) nehirlerin ikiye ayırdığı ancak köprülerin inşasıyla aslında bir bütünün parçalarının birleştirilmesine vurgu yapan köprü ve kapı metaforları uluslararası göç yazınında sıkça kullanılan kavramlar haline gelmiştir (akt. Faist, 2003: 265). Ulus-devletlerin sınırları, göç ve yurttaşlığa kabul politikaları, sınırlamalar, engeller, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı kapı metaforu ile ifade edilirken; göç akışlarıyla artan bağ ve bağlantılar köprüleri oluşturmaktadır. Bu köprüler ile ekonomik sermaye; teknik bilgilerin ve çeşitli eğitimlerin sağlanmasıyla insani sermaye ve sosyal sermaye oluşturulmakta ve bağların artmasıyla ekonomik, insani ve sosyal sermayelerin hacimleri genişlemekte ve yoğunlaşmaktadır. Göç alan ülkenin hükûmeti ve sivil toplum örgütleri; göç veren ülkenin yöneticileri, sivil toplum grupları, göçmen ve/ya mülteci grupları, ulusal, dinî, etnik azınlıklar bu bağların ve bağlantıların yer aldığı köprü ve kapıları içeren uluşaşırı alanın birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiziki sınırları aşan, birbirinden farklı ya da birbirine uzak olduğu düşünülen kültürlerin ve aidiyet biçimlerinin eskisinden çok daha fazla dünya ölçeğinde görünür kılınması, birbirine eklenen, tanımların yenilediği bir zemin oluşturmaktadır. Böyle bir zeminde, çok yönlü ilişkiler ağına sahip küresel kültür ile hemşehri topluluklarının, etnik toplulukların, dinsel toplulukların veya diasporanın değerlerinden izler taşıyan deneyimlerin harmanlandığı, heterojen ve çoğul kimliklerin oluşması olağandır. Bu küreselleşme sürecinin hem nesnesi hem de öznesi olan göçmen kökenliler, 'tutunamayan', 'tatarsız', 'arada kalmış', 'yozlaşmış', 'amaçsızca ortalıkta dolaşan' kişiler değil; çok yönlü politikaların etkilerinin

kesişiminde, içinde buldukları ülkenin yurttaşlık, entegrasyon ve göç politikaları çerçevesinde yaşam stratejileri geliştiren kişilerdir. Yapısal dışlamaya, ayrımcılığa ya da yabancı düşmanlığına maruz kalan göçmenin ötekileştirilip tehlikeli bir bağlama oturtulduğu günümüzde göçün ve göçmenin potansiyel bir tehdit kaynağı olarak algılandığı AB göç politikalarının gelişim seyri incelendiğinde de ortaya çıkmaktadır. İslamofobi ile Müslüman kökenli göçmenlerin ötekileştirildiği ve güvenlik söyleminin sıkça vurgulandığı görülmektedir. Ancak Türkiye kökenli göçmenler artık dil bilmeyen niteliksiz işçiler değil, dikey toplumsal hareketlilik içinde kendi organik entelektüellerini de üreten, kamusal alanda temsil edilen, özellikle ikinci ve üçüncü kuşak üyeleriyle çoğunluk toplumuna entegre olabilen, eğitim düzeyleri yükselen kimselerdir. Üçüncü kuşak göçmenlerin arasından yetişmiş olan eğitilmiş üyelerin önde gelenleri, Gramsci'nin ortaya koyduğu organik entelektüel kavramıyla neredeyse birebir örtüşen özellikler göstermektedir.

Gramsci'ye göre, entelektüeller geleneksel ve organik olarak iki kategoriye ayrılır. Öğretmen, imam, bürokrat gibi geleneksel entelektüeller nesilden nesile aynı şeyleri yapmayı sürdüren ve kendini toplumun ilerisinde bir noktada konumlandıran kişilerdir. Organik entelektüeller ise, belli sınıfsal grupların kendi içinden ürettiği, merkezden veya tepeden gelmeyen, grupların çıkarlarını örgütleyen ve içinde bulunduğu sınıf/grup için daha fazla iktidar/denetim yollarının açılmasını sağlayan kişilerdir. Bu kişilerin geleneksel entelektüellerden önemli bir farkı da her zaman hareket ve oluşum halinde olmalarıdır (Gramsci, 2000: 301-303). Bu bağlamda, üçüncü kuşağın entelektüelleri, insanların zihinlerini değiştirip göçmen sınıfların devlet karşısındaki "hak piyasasını" ve genel kamuoyu nezdindeki "algı piyasasını" etkileyerek, göçmenlerin haklarının tanınması ve genişletilmesinde önemli rol oynamaktadırlar.

1. Türkiye Kökenli Göçmenlerin Değişen Yüzü

İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ülkelerinde artmakta olan göçmen kökenli nüfus, kültürel, etnik ve dinî farklılıklarıyla çok-kültürlü Avrupa'nın oluşumunda etkili olan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çok kültürlü yapı içinde Türkiye kökenli göçmenler hem beş

milyona yaklaşan nüfuslarıyla hem de İslam dinine mensup olmaları dolayısıyla önemli bir yere sahiptir.

Türkiye kökenli göçmenler İkinci Dünya Savaşı'nın harap ettiği Avrupa'nın yeniden yapılanması için oluşturulan misafir işçi programlarıyla 1960'larda Almanya'ya, Fransa'ya, Hollanda'ya ve diğer Batı Avrupa ülkelerine çağırılmışlardır. İş gücüne duyulan büyük ihtiyaç nedeniyle bu ülkelere göç eden birinci kuşak göçmenler o dönemlerde 'egzotik' Doğu'dan gelen yabancılar olarak merak konusu olmuşlardır. Bu dönemin ilk kuşak işçi göçmenleri sadece bir süreliğine maddi birikim sağlamak üzere göç ettikleri ülkelerde, zaman içinde çeşitli nedenlerin etkisiyle kalıcı yerleşimciler haline gelmişlerdir. Birinci kuşak göçmenlerin büyük bölümü yerleşik konuma geçmiş, çocukları dünyaya gelmiş, göç ettikleri ülkelerde mal-mülk edinmişler ve sadece küçük bir bölümü Türkiye'ye geri dönmüştür. İş gücüne duyulan ihtiyacın azalması, ekonomik krizler ve 1970'lerden sonra göçün sınırlandırılması sonrası aile birleşimleri, sığınmacı göçleri ve düzensiz göçlerle devam eden göç süreci, ikinci ve üçüncü kuşakların katılımıyla değişen bir yapıya bürünmüştür.

1.1. Almanya ve Fransa

Türkiye'den Batı Avrupa'ya daha çok işçi göçleriyle bilinen ve yarım yüzyılı aşan göç geçmişi aslında daha eskiye uzanmaktadır. Günümüzde en çok Türkiye kökenli göçmenin yaşadığı Almanya ile Türkiye arasındaki göç ilişkilerinin tarihi neredeyse bir buçuk yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Osmanlı hükûmetinin, 1857'de çıkardığı bir göç yasası ile Alman çiftçilere, zanaatkârlara ve sermaye getirenlere yönelik bir göç uygulaması başlattığı, 1903'te Almanya'nın Osmanlı'dan öğrenci kabul ettiği ve 1933'te Hitler Almanya'sından kaçan Musevi kökenli Almanların Türk üniversitelerinde çalışmaya başladıkları bilinmektedir (Mortan ve Sarfati, 2011: XIV). Ancak misafir işçi programları ile karşılaştırıldığında 1960'lara kadar gerçekleşmiş göç hareketlerinin çok küçük bir ölçekte kaldığını söylemek mümkündür. Önemli bir kısmı nitelikli işçilerden oluşmakla beraber daha önce hiç şehre bile gitmemiş kişilerin, ellerinde tahta bavullarıyla yola çıktıkları Haydarpaşa ve Sirkeci tren garlarından tek odalı *Heim*'lara (yurt) uzanan yolculukları zorlayıcı yaşam ve çalışma koşullarının başlangıcını oluşturmaktadır.

Göç ettikleri ülkenin diline, dinine, yaşam biçimine yabancı olan ilk kuşak göçmenler 'yerliler' tarafından *Zigeuner* (çingene), *Lumpenpack* (pacıracı takımı), *Kameltreiber* (deve sürücüsü), *Zitronenschüttler* (limon sıkıcısı) ya da *Schlangenfresser* (yılan yiyen) olarak adlandırılmışlar; aynı tabaktan yemek yiyen 'barbarlar' olarak görülmüşler, bıçak taşımakla, 'saldırgan' olmakla itham edilmişlerdir. Bir göçmen işçi "Bize Avrupa'nın zencileri dense yeridir." (Berger ve Mohr, 2002: 110), derken ayrımcılığı ve Afrikalı siyah kölelerin Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşadığı dramın benzerini tecrübe ettiklerinin altını çizmektedir.

Anne-babası Türkiye'de doğmuş ve Türkiye'de yaşayan, kendisi göç etmiş birinci kuşak göçmenler, göç olgusunun pek tanınmadığı ülkelerde, misafir olarak algılanan, dolayısıyla 'ev sahibi' ülkeden bir süre sonra ayrılması beklenen saygın olmayan bir kitle olarak görülmüştür. Ancak işverenler yerlilerin yapmak istemediği, düşük statülü ve düşük ücretli bu işlerin sözleşmelerini yenilemek istemişler; birinci kuşak göçmenler ise ücretlerin düşüklüğü ve masrafların çokluğu nedeniyle hedefledikleri maddi birikime ulaşamadıklarından bu ülkelerde çalışmaya devam etmişlerdir. Bu göçmenlerin bir kısmı eşlerini de misafir işçi programlarıyla, çoğu ise aile birleşimiyle çalıştıkları ülkeye getirmişler ve evliliklerini göç ettikleri ülkelerde sürdürmüşlerdir. Çocukları ve torunları olan, yatırımlarını artık sadece Türkiye'de ev, arazi almaktan öteye taşıyıp göç ettikleri ülkede yerleşik hale gelen birinci kuşak göçmenlerden biri Almanya öyküsünü ilginç bir benzetmeyle şöyle özetlemektedir: "İnsanlar karınlarında bir sürü çekirdek taşıyorlarmış. Bir yerlerde biraz kaldıklarında o çekirdekler buldukları yere kök salıyorlar. Biz de Almanya'da 40 senedir kaldığımızdan bu çekirdekler neredeyse odun oldu" (Şeker, 2005). Literatürde birinci kuşak göçmenlerin başka bir ülkede doğmuş ancak 12 yaşından önce yanlarına getirdikleri çocukları 1,5 kuşak; anne-babasından biri ve kendi göç edilen ülkede doğmuş kişiler 2,5 kuşak olarak adlandırılmaktadır (Şahin, 2010: 29). Ancak Türkiye kökenli göçmenlere ilişkin çalışmalarda anne-babası Türkiye'de doğmuş ve kendisi Türkiye'de ya da göç edilen ülkede doğmuş kişiler ikinci kuşak; anne-babasıyla göç edilen ülkeye gelmiş ya da anne-babasından biri göç edilen ülkede doğmuş Türkiye kökenlilerin göç edilen ülkede doğan çocukları üçüncü kuşak olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada da ikinci ve üçüncü kuşak kavramları bu anlamda kullanılmaktadır.

İkinci ve üçüncü kuşak göçmenler, birinci kuşaktan farklı olarak eğitimlerinin tamamını ya da bir bölümünü Almanya'da tamamlayan, dolayısıyla Almancaya daha hâkim olan kuşaklardır. İlk kuşağa göre sosyal statülerini geliştirmek isteyen ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin bir kısmının eğitim ve meslek yelpazesi genişlemekle birlikte eğitim sistemlerinin eleyici, ayırıcı ve sınıfsal yapısı nedeniyle yüksek eğitime kabul edilenlerin daha az sayıda olduğu görülmektedir. Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Frankfurt ve Duisburg'da yapılan bir araştırmaya göre Almanya'da yaşayan Türklerin çoğunun (%23,5) ilkokul, sadece %10'unun üniversite mezunu olduğu görülmektedir (Şahin, 2010: 109).

Alman okullarında erken eleme sistemiyle ilkokul dördüncü sınıfta çocuğun hangi okula gideceği öğretmeni tarafından belirlenmektedir. Türkiye kökenli göçmen çocukların yaklaşık yarısının sadece meslek eğitimine olanak sağlayan genel amaçlı okullara (*hauptschule*) devam etmek zorunda bırakıldıkları, yaklaşık üçte birinin okulu bitirmeden terk ettiği ve genç işsiz kategorisinde yerlerini aldıkları göçmenler tarafından dile getirilen iddiaların bazılarıdır. Ayrıca, Türkiye kökenli göçmenlerin çocuklarının yetersiz görülmeleri ve 'farklı kültürden' geldikleri ön kabulü nedeniyle zihinsel engellilerle birlikte Özel Eğitim Kurumları'na (*Sonderschule*) yönlendirilmeleri de, bu deneyimi yaşamış göçmenler tarafından ayırıcı politikaların bir örneği olarak görülmektedir (Mortan ve Sarfati, 2011: 183-4). Akademik eğitimden önce başlayan eğitim sorunlarının başında çocuk yuvalarının (*kindergarten*) yetersiz sayıda olması ve okul öncesi eğitimin sağlanamamasıdır. Almanya'da 1998 ile 2007 yılları arasında çocuk yuvalarının oranı sadece %2,5 artmış ve yeterli sayıya ulaşamamıştır. 2013'te yürürlüğe giren Çocuklara Yönelik Teşvik Yasası (*Kinderförderungsgesetz*) ile bir yaşından sonra her çocuğun yuvaya gitmesi bir hak olarak tanımlanmaktadır. Ancak çalışan annelerin sadece üçte birinin bile bu hakkı kullanmak istemesi durumunda, Almanya'da bugün mevcut olan çocuk yuvalarının sayısının üç katına çıkarılması gerekmektedir. Eğitim sorunlarına ilişkin bir diğer mesele ise göçmen çocukların uyumuna yönelik çıkarılan Tam Gün Eğitim Programı'nın haftada üç gün yedi saat dersten oluşmak üzere çıkarılmış olmasına rağmen 'bütçe yetersizliği' nedeniyle programın son derece sınırlı olarak gerçekleştirilmesidir. Alman anayasasının eğitim-kültür alanına ilişkin düzenleme yapma hakkını eyaletlere bırakması, eyalet yöneticilerinin çeşitli yanlı uygulamalarına neden olmaktadır (Mortan ve Sarfati, 2011: 183-4).

Birsen Şahin'in araştırmasından çıkarılan aşağıdaki tabloya göre, bugün Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin yarısından fazlası sadece Alman eğitim kurumlarında yetişmiş kişilerdir. Buna karşın, hem Türkiye'de hem Almanya'da eğitim görmüş kişiler %11 oranı ile küçük bir bölümü oluşturmaktadır.

Tablo 1

Almanya'daki Türklerin Eğitim Aldıkları Ülke

Eğitim Alınan Ülke	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Türkiye	144	36,0	36,4
Almanya	208	52,0	52,5
Hem Türkiye Hem Almanya	44	11,0	11,1
Toplam	396	99,0	100,0
Cevapsız	4	1,0	-
TOPLAM	400	100,0	-

Kaynak: (Şahin, 2010: 109)

Almanya'nın genel nüfusu ile karşılaştırıldığında Türkiye kökenli göçmenlerin eğitim düzeyi bugün de düşüktür; ancak üçüncü kuşak gençler arasında eğitim düzeyinin çeşitli yapısal engellemelere rağmen gittikçe yükseldiği bilinmektedir. Örneğin 2006 yılında Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi'nin "Alman eğitim sisteminde göç geçmişli öğrenciler ile engelliler marjinalize ediliyor" (akt. Mortan ve Sarfati, 2011: 186) demesi eğitim sisteminin yapısal sorunlarına ilişkin tartışmayı tekrar gündeme taşımıştır. Çeşitli araştırmalar ile de eğitim sistemlerinin sorunlarına ilişkin somut veriler elde edilmektedir.

OECD tarafından üç yılda bir gerçekleştirilen ve 2010 yılı Aralık ayında yayımlanan 2009 yılı son PISA araştırma (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) sonuçları da Almanya'nın Avrupa'nın en güçlü ekonomisine sahip olmasına rağmen Avrupa başarı sıralamasında okuma becerileri başlığında Finlandiya, Hollanda, Belçika, Norveç, Estonya, İsviçre, İzlanda,

Polonya, Lihtenştayn'ın gerisinde; matematik başlığında Finlandiya, İsviçre, Hollanda ve Belçika'nın gerisinde, bilim başlığında ise Finlandiya, Estonya, Hollanda ve Lihtenştayn'ın gerisinde kaldığını ortaya koymaktadır (OECD, 2010). Her üç kategoride de ortalamanın biraz üstünde yer alan Almanya'nın, ekonomik gelişmişliğine rağmen Alman eğitim sisteminin aksak yanlarının açıklandığı araştırmada okullar arasında büyük başarı farkları olduğu, sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek çevrede yer alan okullardaki öğrencilerin, diğer okullardaki öğrencilerden daha iyi performans gösterdiği ortaya çıkmaktadır. OECD ülkelerinin çoğunda, öğrencilerin performansı üzerinde okulun, ekonomik, sosyal ve kültürel düzeyinin etkisinin öğrencilerin geldiği sosyo-ekonomik düzeyin etkisinden daha yüksek olduğu bilinmektedir. Almanya'nın da içinde yer aldığı ülkeler içinde (diğer ülkeler Japonya, Çek Cumhuriyeti, Belçika, İsrail, Lihtenştayn, Trinidad ve Tobago) benzer sosyo-ekonomik düzeyden gelen iki öğrenci arasındaki performans farkının ortalama bir sosyo-ekonomik arka plana sahip bir okulla ve avantajlı sosyo-ekonomik arka plana sahip okuldaki öğrenciler arasında 50 puanlık başarı puanı farkı oluşturduğu ve bunun yaklaşık olarak bir yıldan daha fazla eğitim süresine eşdeğer olduğu hesaplanmaktadır. OECD bölgesinde, göçmen kökenli öğrencilerin 2000 ve 2009 yılları arasında yüzde iki puanlık bir ortalama artış gösterdiği ve göçmen kökenli olan ve olmayan öğrenciler arasındaki performans farkının bu yıllar arasında genel olarak benzer kaldığı saptanmıştır. Belçika, İsviçre ve Almanya'da, **okuma becerileri** başlığındaki başarısının artması nedeniyle göçmen kökenli olan ve olmayan öğrenciler arasındaki puan farkının azaldığı fakat hâlen aradaki farkın geniş olduğu görülmektedir.

2002 yılında yapılan bir araştırmada eğitime devam eden göçmen kökenli çocukların sadece %37'sinin Almancayı yeterli düzeyde bildikleri; %50'sinin ise Almancayı az ya da yetersiz düzeyde konuştuğu, algıladığı ya da *disgramtizm* (doğru cümle kuramama) sorunu yaşadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. 2008 yılı araştırma sonuçlarında ise *semi-lingualismus* (iki dilde yarım kalma) ve dolayısıyla *çifte dilsizlik* sorununun, üniversiteye gidiş oranlarının düşüklüğünde etkili olduğu belirtilmektedir (Mortan ve Sarfati, 2011: 187). Bazı araştırmacılar ise dil düzeylerine ilişkin sonuçların abartıldığını, birinci ve ikinci kuşak Türkiye kökenlilerin günlük hayatlarını ve iş yaşantılarını sürdürebilecek düzeyde Almanca bildiklerini, üçün-

cü kuşağın ise Almanca'da yeterli olup dil sorunlarının daha çok Türkçe'ye ilişkin olduğunu belirtmektedirler.

Türkiye kökenli göçmen ailelerinin *tamamında* olmamakla birlikte sosyo-ekonomik düzeydeki sorunları, özellikle Hristiyanlaşma korkusu nedeniyle çocuklarını okul öncesi eğitimden mahrum etmeleri ya da çalışmayan annelerin çocuklarını yuvaya göndermeleri yerine kendileri bakmaları ancak bu süreçte çocukların ebeveyn kontrolü dışında medyanın ya da çevrenin olumsuz etkilerine maruz kalmaları, kendilerine ait odalarının olmamasının özellikle ders çalışma pratiklerini olumsuz etkilemesi gibi önemli sorunlar eğitim sistemine ilişkin yapısal meselelerle birleşince söz konusu çocukların eğitime hazır olmadıklarına dair öğretmen raporları, engelliler ile yavaş öğrenenlere yönelik okullara (Sonderschule) ya da sadece meslek eğitimi veren okullara yönlendirilmeleri şaşırtıcı değildir. Fakat öğretmenlerin ve okul yönetimlerinin göçmen kökenlilere yönelik kayıtsızlığı, ilgisizliği ya da önyargıları bu sorunları pekiştiren bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Örneğin ikinci kuşak 46 yaşındaki erkek göçmen A.K. eğitim kurumlarındaki eşitsizliği "Eğitimde eşitsizlik var. Yabancı çocuklar dışlanıyor. Öğretmenler iyi niyetli değilse yabancı çocuklarla az ilgileniyorlar." (Şahin, 2010: 212) diyerek ifade etmekte ve birinci kuşak erkek göçmen H.D. ise kızının yaşadığı ayrımcılığı şöyle ortaya koymaktadır:

"Burada özellikle eğitim konusunda ayrımcılık yapılıyor. Kızım üniversiteye gitmek için başvurdu ve kontenjan yok dediler. Ben de mahkemeye verdim ve sonuçta 120 kişilik yer olduğu ortaya çıktı ve kızım şimdi üniversiteye gidiyor. Oğluma da öğretmeni 'Sen araba tamircisi ol okuyup da ne yapacaksın?' demiş ve öyle yönlendirmiş. Buradaki eğitim sisteminde çocuğun gideceği okulu belirlemede öğretmenler çok etkili. Oğlum da itiraz etmiş, sonra biz de gidip itiraz ettik ve sonuçta oğlum şimdi üniversiteye yönelik bir okula gidiyor. Çocuğunuzun hakkını aramazsanız göçmen deyip tamirci olmaya yönlendiriyorlar ya da üniversiteye gitmeye hakkı olduğu halde kadro yok diye almıyorlar. Burada üniversitelerde harç çıkardılar. Yabancıların önüne geçmek için. Bir dönem 700 euro oldu. Bizim çocuklarımızın üçer sömestri var ve bunu ödemek çok zor. Burs yok. Burs sadece Alman vatandaşı olanlara veriliyor. Bir kurum var ama çocuklar benle kaldıkları için zor oluyor burs almak. Ben tarikatlardan da almak istemiyorum. Bu çocuklar ileride kullanılıyorlar. Burada Türkiye'den daha

kötü kadrolaşmalar var. Anne-baban da olmasa okuyamazsın.” (Şahin, 2010: 213)

Almanya’da Türkiye kökenlilerin yoğun olarak yaşadığı Kuzey Ren-Vesfalya eyaletinin Uyum Bakanı Guntram Schneider ve Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi Bilimsel Direktörü Hacı Halil Uslucan’ın yakın dönemde yapılan bir araştırmaya göre Düsseldorf kentinde açıkladıkları sonuçlarda, Türkiye kökenli göçmenlerin üçte birinin mesleki eğitimlerinin olmadığı ve ikinci nesil Türkiye kökenlilerin %31,9’unun, üçüncü neslin ise %46,3’ünün mesleki eğitimlerini tamamlamadığı belirtilmektedir. Schneider, istihdam piyasasında birçok işverenin göçmen kökenli olmayan gençleri tercih ettiğini ve yabancı kökenlilerin en azından iş görüşmelerine çağrılmasının başarılmasının gerektiğini vurgulamaktadır. Bu araştırmada Türkiye kökenli kadınların ise %58’inin mesleki eğitiminin bulunmadığı görülmektedir (“Üçte birinin,” 2012). Henüz iş görüşmelerine çağırılma aşamasının bile sorunlu olması, kadınların erkeklerden daha düşük eğitime ve daha az iş olanaklarına sahip olması uyumun ya da entegrasyonun hedeflendiği Almanya için aşılması gereken öncelikli meselelerdendir.

Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin bazı araştırmalarda meslek dağılımı %31,8 öğrenciler, %27,8 mavi yakalı işçi, %17,5 beyaz yakalı ve %7 işsiz kişilerden oluşmaktadır (Şahin, 2010: 235). İşsizliğin Türkiye kökenli göçmenlerin temel sorunlarından biri olması ve meslek eğitimi alan kişilerin çırak olarak başvurdukları firmaların çoğunlukla göçmen kökenli kişileri tercih etmemesi yoksullaşmanın artmasına neden olmaktadır. Bu kişilerin bir kısmı işsizlik yardımı olarak sosyal güvenlik sisteminden faydalanmakta ancak sayıları artan bir kısmı bu yardımlardan yararlanamamaktadır. Yoksullaştıkça şehrin kenar mahallelerinde gettolaşan ve yalnızlaşan bu kişilerin köprü niteliği taşımaları pek mümkün görünmemektedir.

Türkiye kökenlilerin Almanya’dan sonra sayıca en fazla oldukları ülke olan Fransa’da 1789 Fransız Devrimi ile eğitim ilk kez bir insan hakkı olarak kabul edilerek; bireylerin sosyal yaşamdaki işlevlerini yerine getirebilmelerinin, kendi kendilerini yönetebilmelerinin ve haklarını kullanabilmelerinin temel koşulu olarak tanımlanmıştır. Fransız Devrimi’nden bu yana anayasada devletin görevinin, herkese eğitim hakkının sağlanması olduğu yer almakta ve eşitlikçi ideallere vurgu yapılmaktadır. Ücretsiz olan Fransız eğitim sisteminde, 3-6 yaş arası okul öncesi eğitim zorunlu

olmakla birlikte yeterli sayıda anaokulunun bulunmaması nedeniyle bazı öğrenciler okul öncesi eğitimden geçmeden ilkokula başlamaktadır. Fransa'da 6 yaşında herkes için aynı müfredatın geçerli olduğu ilkokul eğitimi ile başlayan 16 yaşına kadar devam eden on yıllık zorunlu eğitim süresi mevcuttur.

Fransa'da ilkokul eğitiminin sonunda okulda veya sosyal hayatlarında 'sorunlu' olduğu saptanan öğrenciler, kolej adı verilen ortaokul düzeyindeki okulların genel ve mesleki öğretim bölümlerine alınmaktadır. Ayrıca öğrenciler ortaokul ikinci sınıfının bitiminde Meslek Lisesi'ne, Çıraklık Eğitimine Hazırlık Sınıfı'na ya da Mesleki Sınıflar'a yönlendirilebilmektedir. Okullarda öğretmenler ve rehberlik konseyleri ailelere çocuğun yeteneklerine uygun görülen öğrenim şekli hakkında ilk tavsiyeyi vermesinin ardından aile kararında serbest bırakılmaktadır. Öğretim yılı sonunda rehberlik konseyinin görüşünü tekrarlaması ya da değişikliği tavsiye etmesinden sonra öğrenciler ya kendilerine önerilen öğrenim şeklini seçmekte ya da başka bir öğrenim şekli seçerek bu alanda sınava girip yeterliklerini kanıtlamaya çalışmaktadırlar.

Fransız okullarında bazı öğrencilerin kısa teknik öğretim ve kısa genel öğretime yönlendirilmesi, seçmeci ve ayrımcı yapıya dayalı bu eğitim sistemin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bu seçme sürecinde öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyi ve göçmen kökenli olup olmasının çeşitli etkileri olduğu bilinmektedir. Örneğin göçmen kökenli Fatih Karakaya, bir gazete için yazdığı haberde ırkçı öğretmenlerle karşılaştığını, ortaokuldan sonra düz lise yerine meslek lisesine yönlendirilmek istendiğini belirterek eğitim sisteminin sorunlarına ilişkin bilgi vermektedir (2012).

T.B.M.M. İnsan Hakları Komisyonu'nun 2009 yılı Fransa raporuna göre, Fransa'da okul öncesi ve temel eğitim kurumlarına giden Türkiye kökenli göçmen çocukların sayısı 63.864; meslek ve ticaret okullarına gidenlerin sayısı 2.789; yüksek öğrenim kurumlarına gidenlerin sayısı ise 2.031'dir. Dolayısıyla üniversiteye devam eden öğrenci oranı %5, zorunlu eğitim sürecinde olanların oranı ise %77'dir (T.B.M.M., 2010: 4). Elemeye ve ayrımcılığa dayalı bir görünüm sergileyen Fransız eğitim sisteminde Türkiye kökenli göçmenlerin üniversite yerine daha çok meslek okullarına yönlendirildiği ve özellikle Fransızcanın öğrenilmesine ilişkin problemlerin mevcut olduğu görülmektedir. Üçüncü kuşağın Türkçeyi iyi bilmediği ve Fransızca ile Türkçeyi hem kelime hem gramer düzeyinde karıştırarak

konuştuğu ve genel olarak her iki dilde de yüksek başarı gösteremediği bilinmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından Fransızcanın yeterli düzeyde konuşulamaması sorununun Türkiye kökenli kişilerde İspanyol ve Portekiz kökenli göçmenlere oranla yüksek olduğu ve bu sorunda Türkçenin Latin kökenli bir dil olmamasının ve Türkiye’den gelen ithal gelin ve damatlarla Fransızca konuşabilen ebeveyn sayısının artmamasının etkilerinin olduğu belirtilmektedir (Autant-Dorier, 2008: 191). Ancak Türkçe ile Fransızcanın farklı dil ailelerinden gelmesi eğitim ile değiştirilemeyen yapısal bir sorun olmaktan ziyade okul öncesi eğitimde ve okullarda sağlanan fırsatların yeterliliği ve uygulanan eğitim politikalarının uygunluğu ile bağlantılıdır.

Fransa’da 1970’li yıllardan itibaren göçmen çocuklarının Fransız okullarına uyum sağlamalarına yönelik olarak ELCO (Enseignement de la Langue et Culture d’Origine) Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma çerçevesinde göçmen kökenli çocuklara anadil eğitimi vermeye başlanmıştır. Türkiye ile Fransa arasında 25 Temmuz 1978 yılında imzalanan ELCO Antlaşması ile Türkçe ve Türk kültürü derslerinin okutulması kararı alınmıştır (T.B.M.M., 2010: 4). Türkçe ve Türk kültürü dersleri Fransız okullarında ve/veya Türk derneklerinde, ilkokul birinci sınıf öğrencileri hariç olarak seçmeli ders kapsamında, okul müfredatı dışında okul saatleri içinde ve dışında öğrencilere sunulmaktadır. Bu dersler liselerde ise okul müfredatı çerçevesinde seçmeli ders olarak yer almaktadır. Ancak derslerin talebe bağlı olarak, genellikle okul saatleri dışında derslik olmayan yerlerde verilmesi ve sınıf geçmede etkisinin olmaması caydırıcı özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dersliklerin sadece belirli yerlerde bulunması bazı ailelerin uzaklık nedeniyle çocuklarını derslere göndermelerine engel olmaktadır. Velilerin bilinç düzeyindeki eksiklikler, öğretmen ve okul idaresi ile sürekli ve yeterli bir ilişkinin kurulamaması ve derslerin açılmasına yönelik ilgisiz bir tutum geliştirilmesi bu soruna ilişkin etkenlerdendir. Ancak Fransız makamlarının Türkiye’den görevlendirilen Türkçe öğretmenlerinin vize başvurularını geç cevaplandırmaları, öğretmenlerin eş ve çocuklarının Fransa’ya geliş izinlerinin verilmesi sürecinde oluşan bürokratik engeller, oturma izinlerinin defalarca uzatılmak zorunda kalınması gibi nedenlerle Fransa’da az sayıda Türkçe öğretmenin olduğu ve bu öğretmenlerin genellikle derslere geç başlamak zorunda kaldıkları bilinmektedir. Fransa’da Türkçe ve Türk kültür derslerine iliş-

kin diğer bir problem ise belirli bir Türkçe ders kitabının olmaması, derslerin öğretmenlerin kendi hazırladıkları notlardan, Almanya'da basılmış kitaplardan ve çeşitli fotokopi dokümanlardan faydalanılarak hazırlanıyor olmasıdır.

Fransız Eğitim Bakanlığı'nun 1994 tarihli Kararnamesiyle Türkçe dersi ELCO kapsamının dışında liselerde yabancı dil dersi olarak da okutulmakta dolayısıyla Bakalorya (lise bitirme sınavı) notuna etki ederek öğrencilerin başarı düzeyini etkilemektedir (T.B.M.M., 2010: 7). Bu derslerin öğretmenleri Fransız Milli Eğitim Bakanlığı'nun kararıyla atanmakta ve dersler Fransız Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Fransız vatandaşlığını sahip öğretmenler tarafından verilmektedir. Ancak talebe oranla yetersiz sayıda Türkçe öğretmenin liselerde görev yaptığı ve yeni kadroların açılmadığı bilinmektedir.

Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu ikinci ülke olan Fransa'nın eğitim sisteminin, OECD'nin PISA araştırması sonuçlarında okuma becerileri ve matematik başlığında ortalamanın biraz üstünde yer aldığı; ancak bilim başlığında ortalamanın altında bir sonuçla puanlandığı görülmektedir (OECD, 2013). OECD ülkelerinde, okuma becerileri başlığında daha avantajlı sosyo-ekonomik düzeye sahip bir öğrencinin ortalama bir sosyo-ekonomik düzeye sahip bir öğrenciyi otuz sekiz puan ya da yaklaşık bir yıllık eğitime eşdeğer bir düzeyde geride bıraktığı bilinmektedir. Fransa'nın da içinde yer aldığı ülkelerde ise (diğerleri Yeni Zelanda, Dubai'nin (BAE) ve Bulgaristan) avantajlı ve dezavantajlı öğrenciler arasındaki puan farkı elliden fazladır. Araştırma sonuçlarında OECD ülkelerinde ortalama olarak matematikte erkeklerin kızlardan daha iyi performans gösterdiği, bilimde cinsiyet farklılıklarının daha küçük olduğu fakat en büyük farkın okuma becerilerinde olduğu görülmekte ve Fransa'nın da içinde bulunduğu OECD ülkelerinde cinsiyetler arasındaki başarı farkının devam ettiği saptanmaktadır. Bu anlamda göçmen kökenli dezavantajlı sosyo-ekonomik düzeyden gelen kız öğrencileri eğitim çağındaki kişilerin en alttakileri olarak değerlendirmek mümkündür. Okul hayatını başarıyla tamamlamayanlar ise mezuniyet sonrası çeşitli ayrımcılıklarla karşılaşabilmektedir. Örneğin, Türkiye'de öğretmen iken 1970'lerde Fransa'ya göç eden, fabrika işçisi olarak otuz yıl çalışan birinci kuşak göçmen Ali Doyduk'un Fransa'da doğan, akademik eğitimini başarıyla tamamlayan kızı Nurcan Doyduk hukuk fakültesinden mezun olmuş ancak

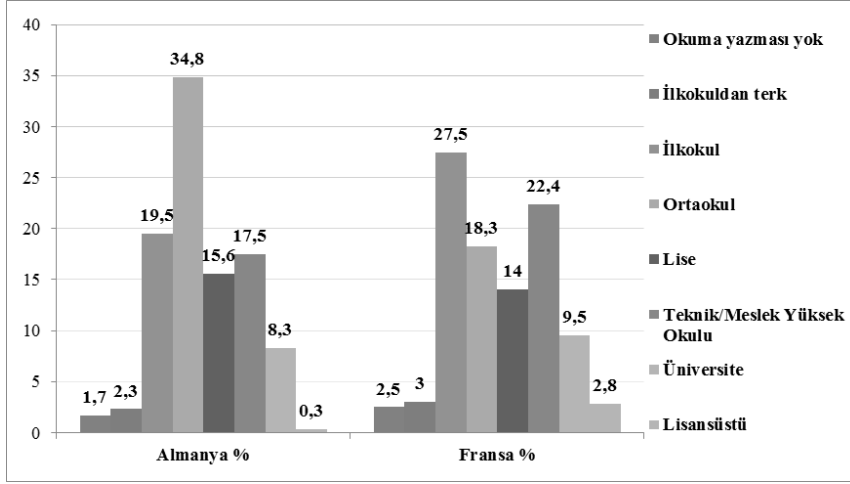
mesleği ile ilgili iş görüşmelerine çağrılmamıştır. On yıldır iş yaşamında branş dışı alanlarda çalışan Nurcan Doyduk, hukukçu olarak çalışmamasının nedenlerini şöyle anlatmaktadır:

“Ben şu anda geçici olarak yeminli tercümanım. Ama tabii bu iş yetersiz... Bence sırf benim Türk olmam nedeni olabilir. Ama tabii Fransız bir isim olsaydı, bence farklı olurdu, en azından bir görüşmeye çağırıldılar ama onu da yapmıyorlar. Nereye şikâyet edeyim? Bu ayrımcılığı nasıl ispat edeyim, çok zor, mümkün değil. Profiliniz bize uygun diyorlar, bu kadar.” (Avar, 2006)

Nurcan Doyduk’un ablası Gülcan Doyduk ise avukat olarak çalışma hayatını sürdürmeyi başarmakla birlikte iş yeri tabelasının defaatle yerinden sökülmesi gibi çeşitli saldırılara maruz kalmıştır. Fransız vatandaşlığına geçerek adını değiştiren göçmen kökenlilerin çok sayıda olduğunu ifade eden avukat Gülcan Doyduk, tabeladaki Türkçe ismi nedeniyle böyle bir saldırının olduğunu ancak Fransız vatandaşı olduğu halde adını değiştirme hakkını kullanmayarak babasından gelen ismini taşımak istediğini belirtmektedir. Yaşadığı ırkçılık içeren saldırıyı baroda gündeme getiren avukat Gülcan Doyduk tabii olarak görülen bu konunun tartışılmadığını, meslektaşlarından destek görmediğini ve konunun üzerinin örtüldüğünü vurgulamaktadır (Avar, 2006). Söz konusu her iki örnekte de ırkçılık ve ayrımcılık izleri görülmektedir. AB ile Almanya Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı’nın desteği ile yapılan “Yönetici Göçmen Kadınlar” araştırmasına göre her üç göçmen kökenli kadından biri iş ararken ya da çalışırken ayrımcılığa maruz kalmakta; göçmen kadınların dörtte biri ise seviyesinin altında bir işte çalışmaktadır (“Türk ismi,” 2012 ve “Üç göçmen,” 2013). Fransa’da ise kadınların %70’inin yarı zamanlı işlerde çalıştığı ve eşit işe eşit ücret uygulanmadığı görülmektedir (“Kadın hakları,” 2009). Yapılan çeşitli araştırmalarda Türk isminin meslek şansını önemli ölçüde azalttığı, bu nedenle isim içermeyen anonim iş başvurularının yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

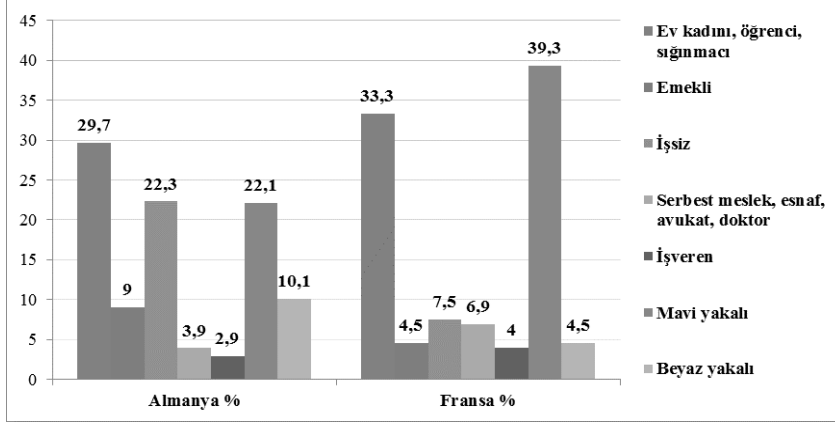
Fransa’da yaşayan Türkiye kökenlilerin eğitim düzeyi incelendiğinde büyük bir bölümünün (%27 civarı) ilkökul mezunu, %22’si civarının teknik-meslek yüksek okulu mezunu, %18’inin ise ortaokul mezunu olduğu; üniversite ve lisansüstü mezunu sayısının ise %10’un biraz üstünde bulunduğu görülmektedir.

Grafik 1. Almanya ve Fransa'daki Türklerin Eğitim Statüleri

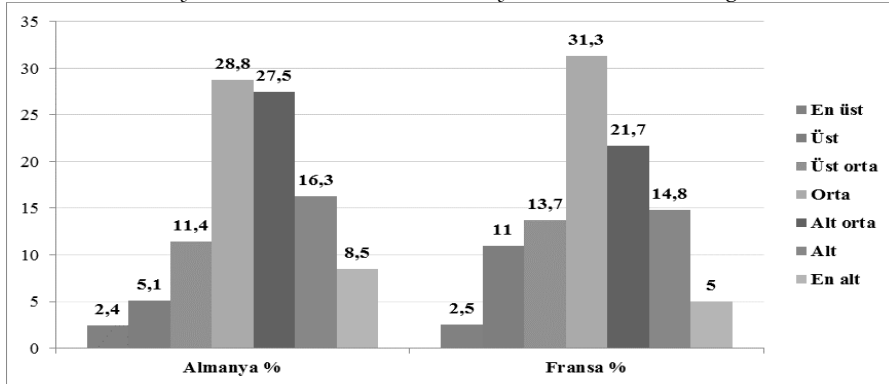
Kaynak: (Kaya ve Kentel, 2005: 63)

Almanya ile Fransa karşılaştırıldığında grafikte ilk göze çarpan sonuç ortaokul mezunları arasındaki farktır (Almanya'da %35 ve Fransa'da %18). Türkiye kökenliler arasında Almanya'da ilkököl mezunu oranı Fransa'ya göre az olmakla birlikte üniversite ve lisansüstü eğitim alanların oranı da daha azdır. Bu sonuçlar her iki ülkenin eğitim sistemlerinin sorunlu yapısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Özellikle içinde yaşanılan ülkenin diline hâkim olamamanın eğitim basamaklarına olumsuz etkileri bilinmektedir. Anadilde yüksek başarının ikinci dil öğrenme sürecindeki olumlu etkisi ise dilbilimciler tarafından çeşitli araştırmalarla tespit edilmektedir. Türkiye kökenli özellikle üçüncü kuşak göçmen çocuklara Türkçenin iyi düzeyde öğretilmesi, Fransızcanın daha iyi öğrenilmesine yardımcı olacağı gibi, eğitim düzeyinin yükselmesine paralel olarak uyum süreci gelişecektir.

Grafik 2. *Almanya ve Fransa'daki Türklerin Mesleki Statüleri*

Kaynak: (Kaya ve Kentel, 2005: 63)

Fransa'da yaşayan Türkiye kökenlilerin büyük bölümü mavi yakalılardan (%38 civarı) oluşmakla birlikte çok sayıda işadamı, doktor, hukukçu, mühendis gibi meslek sahipleri de bulunmaktadır. Türkiye kökenlilerin çoğu gıda ve zanaat sektörlerinde çalışmakta ancak kendi işletmelerini kuran girişimci sayısının artış eğiliminde olduğu bilinmektedir. Fransa ile Almanya karşılaştırıldığında Türkiye kökenli mavi yakalı oranının Almanya'da (%22 civarı) çok daha az olduğu; ancak işsizliğin Fransa'ya (%8) göre neredeyse 2 kat fazla olduğu görülmektedir.

Grafik 3. *Almanya ve Fransa'daki Türklerin Sosyo-Ekonomik Statü Dağılımı*

Kaynak: (Kaya ve Kentel, 2005: 63)

Grafik 3'teki verilere göre, en üst sınıfa mensup Türkiye kökenli göçmenler hem Almanya'da hem Fransa'da çok küçük bir yüzdeyi oluşturmaktadır. Orta sınıfa mensup olanların oranı iki ülkede de birbirine yakındır (%30 civarı); alt-orta sınıfta ise Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin oranı %52, Fransa'da yaşayan Türkiye kökenlilerin oranı %41'dir. Türkiye kökenli göçmenlerin üniversite eğitime erişimin artması, daha yüksek gelirli ve daha yüksek statülü işlerde çalışmalarını toplumla bütünleşme ve uyum süreçlerini etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Strazburg'da yayımlanan ve 2005 yılı Mart sayısında Alzas bölgesinde yaşayan Türkiye kökenli göçmenleri ele alan *Les Saisons d'Alsace* isimli dergide Türkiye kökenlilerin Fransa'ya uyumu, aile ve iş yaşamlarına ilişkin değerlendirmeler gibi pek çok nokta incelenmektedir. Ancak derginin başyazarı Bernard'ın (2005) "Biz bu dosya konusuna başlarken birçok kişi bize, bakın göreceksiniz, Türkler size kapılarını dahi açmayacaklardır, diye uyarılarda bulundu" (akt. Büyükaslan, 2009: 354) diye yazması Türkiye kökenlilere ilişkin önyargıların varlığını ortaya koymaktadır. Bu önyargılarla birlikte Avrupa Birliği genelinde ve Fransa'da da yaşanan ekonomik krizlerin ve görece yoksullaşmanın göçmen kökenlileri gittikçe daha fazla etkilediği gözlemlenmektedir. Kriz dönemlerinde göçmen kökenlilerin (özellikle de göçmen kökenli kadınların) istihdam sorunu artmakta, ayrımcı ve ırkçı yaklaşımlar çok daha zorlayıcı olmaktadır. İşverenlerin ilk gözden çıkardığı çalışanların göçmen kökenliler olması, işsizliğin ve ekonomik durgunluğun kaynağının göçmenler olduğunun düşünülmesi göçmenlerin günah keçisi ilan edilmesine neden olmaktadır. Örneğin Fransa'da Nisan 2009'da bir belediye başkanı küresel ekonomik kriz nedeniyle, Fransa'da yabancı işçilerin oturma ve çalışma izinlerinin uzatılmamasını ve bu kişilerin Fransa'dan ayrılmalarının sağlanmasını istediğini açıklamıştır (T.B.M.M., 2010: 21). Fransız yetkilinin böyle bir uygulama ile ekonomik krize bir çözüm oluşturulabileceğini ve Fransa'dan gönderilmesi gereken kişilerin öncelikle Fransız kültürüne uyum sağlayamamış ve Fransızca'yı iyi konuşamayan kişiler olması gerektiğini belirtmesi açık bir yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık ifadesidir.

Yukarıda belirtilen çeşitli yapısal sorunlarla birlikte hem Almanya'da hem Fransa'da eğitim basamaklarında başarılı olan, iş dünyasında aktif olarak yer alan göçmen kökenliler de mevcuttur. Başarılı olan bu ikinci ve

üçüncü kuşak göçmenler iş dünyasında ‘yerlilerle’ rekabet edebilen bir konuma erişmektedirler. Bu göçmenlerin daha yüksek taleplerle iş dünyasında yer almaları, orta sınıfa mensup yerliler için göçmenlerin hem iş dünyasında hem eğitim alanında rakip durumuna gelmelerine dolayısıyla göçmenlere yönelik dışlama mekanizmaları geliştirilmesine ve buna meşruiyet sağlayacak ideolojilere gerek duyulmasına neden olmaktadır. Özellikle alt sınıfın içe kapanma eğiliminde olduğunun söylenmesi, yoksulların ve işsizlerin rekabetçi yapıya uyum sağlayamadıkları için yetersiz ve suçlu ilan edilmeleri üzeri örtülü bir yabancı düşmanlığının tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2011). Oysa eğitim sistemlerinin ve iş dünyasının ayrımcı yapısı, özellikle son on yılda artan neoliberal politikalar ile sosyal güvencelerin zayıflaması, sosyal devletin törpülenmesi, orta sınıfın gelirinin düşmesi, sanayisizleşme süreci ile birlikte iş gücüne duyulan ihtiyacın azalması ve işsizliğin artması, Roth’a (2007) göre Türkiye kökenli göçmenlerin değil sistemin yapısal sorunlarıdır.

“Amaç göçmenleri alt katman konumunda kalıcılaştırmaktır. Böyle bakıldığında her şey bir anlam kazanıyor: Almanca yeterliklerin eksik olması ve entegrasyona gerekli ilginin gösterilmemesi şeklindeki çığırkanlıklar, etnik bir çizgiyi de katman yapılandırmasına ekleyen, yalnızca bir ‘doing classes’ın, yani katmanlara ayrılmış sınıflı toplumun kesintisiz yeniden üretiminin usa uygunluğunu gizlemektedir. (...) Bir grubun skandallaştırılması, mevcut güç dengelerinin korunmasında sistemin etkisini gizlemektedir.” (akt. Engin, 2011: 4)

Eski Berlin Eyaleti Maliye Bakanı ve Alman Merkez Bankası eski Yönetim Kurulu Üyesi Thilo Sarrazin’in kısa sürede bir milyondan fazla satılan 2010 yılında yayınlanan *Almanya Kendini Yok Ediyor* adlı kitabının sosyal Darwinist fikirler ile işsizleri, devlet yardımı alanları ve göçmenleri uyumsuz ve tembel bir kitle olarak damgalaması ve kitabın daha çok orta sınıfa mensup iyi eğitim almış kişiler tarafından satın alınması dikkat çekicidir. Kitapta Türkiye kökenli göçmenlerin Almanya’ya finansal ve sosyal maliyetlerinin ekonomik getirilerinden çok daha fazla olduğu yer almaktadır. Türkiye kökenlilerin iş gücüne katılımlarının yerlilere ve Müslüman olmayan göçmenlere oranla daha düşük olduğu ve eğitim alanındaki başarılarının da daha az olduğu belirtilerek, Müslümanların ‘kültürel’ ve ‘kalıtsal’ nedenlerden dolayı Alman toplumuna uyum sağlayamadığı ve sağlayamayacağı iddia edilmektedir. Kitapta Türkiye kökenlilerin devlet

yardımlarına yerlilere ve Müslüman olmayanlara oranla daha fazla ihtiyaç duyduğu, şiddet içeren suçlara katılım oranlarının ise diğer göçmen topluluklar ve yerlilerden çok daha fazla olduğu yer almaktadır; ancak somut veriler bu iddiaları destekler bir nitelik göstermemektedir. Irkçı ve yabancı düşmanı bir perspektifle yazılan kitapta Sarrazin, Almanya'da yaşayan 15 milyon göçmen kökeninin %20 ila 45'inin Müslüman olduğunu, ancak göçmenlerin yol açtığı sorunların %70-80'inin Müslüman göçmenlerden kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Sarrazin'in bu kitabına karşı iki Alman gazeteci Pitt von *Babenburg* ve Matthias Thieme, *Yabancıların Olmadığı Almanya* adlı bir kitap yayımlayarak, "Göçmenler Almanya'yı terk etseydi Almanya nasıl bir ülke olurdu?" sorusundan hareketle çeşitli bilimsel araştırma sonuçlarını içeren, istatistikî değerlendirmeler ve uzman görüşlerinden oluşan bir kitap hazırlamışlardır ("*Yabancıların*," 2012). Kitapta bir kurgu oluşturulmuş ve ekonomik kriz sonrası Almanya'da iktidara gelen aşırı sağ bir partinin Almanya'dan milyonlarca göçmeni sınır dışı etmesi üzerine Almanya'nın ekonomi, sanat, futbol, aile yaşantısı (karma evliliklerin çokluğu nedeniyle) gibi her alanda çöküşü anlatılmaktadır.

Yabancıların Olmadığı Almanya kitabında da belirtildiği gibi; Türkiye kökenli göçmenler toplumsal yaşamın her alanında etkin bir varoluş göstermekte ve her meslek dalında temsil edilmektedir ("*Yabancıların*," 2012). Üniversite mezunu olanların oranı düşük olmakla birlikte, bu oran geçmiş yıllara göre artmaktadır. Yeni kuşaklar, anne-babalarından daha yüksek düzeyde eğitim seviyesine sahip olmakta ve bu sayede farklı meslek dallarına yönelebilmektedirler. 1960'larda işçi olarak geldikleri ülkelerin şehirlerinde bugün Türkiye kökenlilere ait işletmeler, muayenehaneler, avukatlık büroları, restoranlar, Türkiye kökenli sporcular ve sanatçılar bulunmaktadır. Örneğin sinema oyuncusu Sibel Kekilli, yönetmen Fatih Akın gibi uluslararası ün elde etmiş, çeşitli ödüller kazanmış Türkiye kökenli sanatçılar; Emine Sevgi Özdamar, Akif Pirinççi, Feridun Zaimoğlu, Dilek Zaptçioğlu gibi edebiyatçılar, Kaya Yanar gibi komedyenler, Muhsin Omurca gibi tiyatro sanatçıları; onlarca Türkiye kökenli parlamenter ve eyalet bakanı çehresi değişmekte olan 'gurbetin' vatan oluş sürecinin somut örnekleridir.

1.2. Hollanda

Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu üçüncü ülke olan Hollanda'da 5-16 yaşları arasındaki çocuklar için eğitim zorunlu olmakla birlikte çocukların hemen hemen tamamı ilköğretime 4 yaşında başlamaktadır. Okul öncesi eğitimin *zorunlu* olmadığı ülkede Hollandaca yetersizliği ve Hollandaca gelişiminin gecikmesiyle mücadele amaçlanmakta ve okul öncesi eğitimde ve ilköğretimde, Hollandacanın geliştirilmesine yönelik programlar uygulanmaktadır. Ancak somut veriler Türkiye kökenli göçmenlerin Hollandaca yeterliliğinde sorunlar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Birinci sınıfa giden 4 yaşındaki bir Hollandalı çocuğun 3.200 kelime bildiği ancak aynı yaştaki Türkiye kökenli bir çocuğun 1.000 kelime bildiğini gösteren bir araştırmaya göre, 12 yaşına gelindiğinde 'yerli' çocuk 16.000 kelime bilirken, Türkiye kökenli çocuk 9.800 kelime bilmektedir. Dildeki yetersizliği takiben genel okul başarısının yüksek olmadığı Türkiye kökenli göçmen çocuklarının %67'si düşük-orta meslek liselerinde veya düşük zekâlı çocukların gittiği özel okullarda eğitim görmektedir. Yaklaşık 25.000 çocuğun bu eğitim kurumlarından mezun olduktan sonra iş bulmakta zorlandığı ve çeşitli sosyal sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir (Sarıkamış, 2013). Hollandacayı yeterli düzeyde öğrenemeyen Türkiye kökenli çocuklar, Türkçe'de de benzer sıkıntılar yaşamaktadır. Evlerinde Türkçe'yi yeterli düzeyde öğrenemeyen çocukların genellikle dil fakiri ailelerden geldiği, Türkçe TV kanallarından öğrendikleri günlük kelimelerle sınırlandıkları ve dil gelişiminde geri kaldıkları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla özellikle Hollanda'da doğup büyüyen üçüncü kuşağın her iki dile yeteri kadar hâkim olamadığı ve eğitim basamaklarında çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

Hollanda'da yüksek okullarda ve üniversitelerde eğitim gören Türkiye kökenli öğrencilerin sayısı artmakla birlikte Almanya ve Fransa'da olduğu gibi henüz düşük oranlardadır. Hollanda'da ilköğretim son sınıfında yapılan seviye tespit sınavlarında Türkiye kökenli öğrenciler iyi dereceler alsalar bile Almanya ve Fransa'da olduğu gibi öğretmenleri tarafından meslek okullarına yönlendirilmektedir. Öğretmenlerin bu önyargılı tutumlarında yabancılara yönelik ayrımcılıkla birlikte Almanya ve Fransa'da olduğu gibi Türkiye kökenli velilerin okulla olan zayıf iletişimlerinin ve düşük sosyo-ekonomik düzeylerinin çeşitli yansımaları mevcuttur. Hollanda'da

yaşayan Türkiye kökenliler daha çok alt sosyo-ekonomik düzeyde yer almakta; dolayısıyla eğitim, sağlık, istihdam gibi pek çok alanda çeşitli sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Eğitime ilişkin sorunlar arasında gençlerin eğitimlerini tamamlamadan okuldan ayrılmaları önemli bir sorun teşkil etmektedir. Hollanda İstatistik Bürosu'nun verilerine göre; 15 ila 27 yaş arasındaki Türkiye kökenli gençlerin %55'i her hangi bir diploma almadan okulu terk etmekte ve dolayısıyla işsizlik oranları artmaktadır. 15-27 yaş arasındaki gençlerin %14'ü ise işsizdir ve bu oran Hollandalılardan (%7) 2 kat daha fazladır. Bu gençlerin %10'u ise suça karışmakta ve polis ve yargı ile karşı karşıya kalmaktadır (Sarıkamış, 2013). Bu gençlerin toplumla bütünleşememeleri ve illegal oluşumlara yönelmeleri üzerinde şüphesiz pek çok faktör etkili olmaktadır; ancak yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve ayrımcılık algılarının uyum sürecini engellediği çeşitli araştırmalarla ortaya çıkmaktadır.

Göçmen kökenlilere ilişkin yapılan bir araştırmada, Hollanda'nın eğitim kurumlarında ayrımcılık ile ilgili en olumsuz algıya sadece Türk vatandaşları olanların, en olumlu algıya ise Hollanda vatandaşlığına geçmiş olanların sahip olduğu görülmektedir (Ural, 2012: 262). Ayrıca, Türkiye kökenli göçmenlerin en çok dinsel inanca dayalı ayrımcılığa maruz kaldığı; temel ve orta öğrenimini Türkiye'de tamamlamış olan Türkiye kökenli göçmenlerin, Türkiye'de yüksek öğrenimini yapan ve Hollanda'da eğitim almış olan diğer gruplara göre daha olumsuz ayrımcılık algısına sahip olduğu söz konusu araştırmada vurgulanmaktadır.

Hollanda'nın eğitim olanakları açısından Almanya'dan daha fazla fırsat eşitliği sunduğuna ilişkin çalışmalar bulunmakla birlikte anadilin öğretilmesine ilişkin engelleyici politikaların oluşturulması ve 2004 yılında Hollanda ilkokullarından Türkçe derslerinin kaldırılması Alman ve Fransız eğitim sistemlerine göre daha eşitlikçi yapıya sahip olan Hollanda eğitim sisteminin eleştirilmesine neden olmaktadır. Anadil eğitimlerinin okul müfredatlarından çıkarılarak belediyelerde düzensiz biçimde verilmesi derslere katılımı azaltmakta, Hollandacanın esas olduğu *asimilasyonist* politikaların varlığının bir örneği olarak görülmektedir.

Bocker (2004) ise Almanya ve Hollanda'nın göçmenlere yönelik entegrasyon politikalarını karşılaştırmalı olarak incelediği araştırmasında, Hollanda'nın göçmen nüfusunun 1980'lerden itibaren kalıcı olduğunu anlayan ve buna yönelik politikalar geliştiren ilk ülke olduğunu, Almanya'nın ise

aynı dönemde işsiz göçmenleri köken ülkelerine geri döndürmek üzere çalışmalar yaptığını ve Almanya’da göçmenlerin entegrasyonuna ilişkin çalışmaların 1990’larda gündeme geldiğini belirtmektedir (akt. Şahin, 2010: 45). Hollanda’nın yabancılara yönelik olumlu politikaları kapsamında 1980 yılında yabancılara kalıcı varlığını kabul etmesi ve 1983 yılında Azınlıklar Notası ile Hollanda’da yaşayan tüm azınlık gruplarının eşit ve tam gelişme imkânlarından faydalanarak özgürleşmeleri (*emancipation*) ve dezavantajların bertaraf edilmesinin (*combating disadvantage*) amaçlanmasının resmî olarak açıklanması yer almaktadır (Canatan, 2007). Toplumsal ve siyasal yaşama katılımın vurgulandığı, azınlıkların ve göçmenlerin eğitim ve iş olanaklarına erişiminin geliştirilmesini içeren bir süreç olarak görülen seksenli yılların uyum politikaları, doksanlı yıllarda çok-kültürcülük ve entegrasyon kavramları ışığında sosyo-kültürel bir içerik kazanmıştır. Farklılıkların, bütünü bir parçası olarak kabul gördüğü, ayrımcılığa dayanmayan bir anlayışın temel politika olarak benimsendiği bu süreç 1990’ların sonundan ve 2000’li yıllardan itibaren göçün sınırlandırılması, seçici göç ilkesinin ve daha sert uyum politikalarının uygulanması (azınlık örgütlerine verilen mali desteğin, Türkçe derslerinin ve çifte vatandaşlığın kaldırılması, uyum ve dil testleri gibi...) ile tartışmalı bir nitelik kazanmaktadır. Bu dönemde göçmen kökenlilerin sosyal ve kültürel uyumlarının asimilasyonist bir perspektifle ele alındığına dair oluşan şüphelerin çeşitli maddi temelleri oluşmuştur.

Uyum politikalarına ilişkin tartışmalar 2000 yılında Paul Scheffer tarafından Hollanda’nın büyük gazetelerinden biri olan NRC Handelsblad’de yayınlanan Çokkültürlü Dram (*Multiculturele Drama*) makalesiyle artmıştır (Selm, 2005)¹. Paul Scheffer, Hollanda hükümetlerinin uyum politikalarını eleştirerek, Hollanda’da kültürel farklılıkları arttıran çok-kültürcü politikalar izlendiğini; bu politikalara devam edildiği takdirde Hollanda’nın çok-kültürlü bir drama neden olacağını öne sürmüştür.

Bu makalenin oluşturduğu kamuoyu desteğinin ve 11 Eylül saldırılarının yarattığı siyasi atmosferin ardından Jan Peter Balkanende, 1 Ekim 2001 yılında Hristiyan Demokrat Partinin başkanlığına gelmiş ve göçmenlere ve azınlıklara karşı daha sert bir söylem geliştirmiştir. Balkanende “Hol-

¹ Paul Scheffer İşçi Partili bir profesör ve siyasetçi olmasına rağmen muhafazakâr ve milliyetçi bir ideoloji taşıyan makalesinden sonra yabancı düşmanı olarak anılmaya başlanmıştır.

landa'nın çok-kültürlü bir toplum olmadığını" ifade etmiş ve ardından "Bizim ortak değer ve normlarımız var. Herkes bu değer ve normlara uymalıdır" diyerek ayrımcı ve yabancı düşmanı bir görüşün altını çizmiştir. Daha sonra 1. ve 2. Balkanende hükümetleri döneminde değer ve normlar meselesi sıkça tartışılmış; Hristiyan Demokratlar kültürel uyumu amaçlayan asimilasyonist uyum modeline vurgu yapmaya başlamışlardır (Canatan, 2011: 12). Siyasi konjonktürün etkisiyle 11 Eylül'ün ardından göçmenlere ve İslam'a ilişkin yeni korkuların üretilmesi, göçün güvenlik ekseninden değerlendirilmesi, ekonomik krizlerle iş piyasasının daralması gibi etkenler bir araya gelerek göçmenlere yönelik sert politikaların oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır. Hollanda'da Pim Fortuyn adlı aşırı sağcı politikacı, 2000'li yılların başında göçmen ve İslam karşıtı politikaları ile popülerleşmeye başlamış; ancak 6 Mayıs 2002 tarihinde Hollandalı bir çevre ve hayvan hakları eylemcisi tarafından öldürülmüştür. Pim Fortuyn'un öldürülmesinin ardından 15 Mayıs 2002 seçimlerinden 4 ay önce Pim Fortuyn tarafından kurulmuş göçmen karşıtı aşırı sağ parti Lijst Pim Fortuyn (LPF) büyük bir başarı kazanarak oyların %17,9'unu elde etmiş ve hükümet ortağı olmuştur (Selm, 2005). Bu siyasi cinayetin ardından, 2 Kasım 2004'te sinema yönetmeni Theo Van Gogh'un İslam adına öldürülmesi Hollanda'da ikinci büyük bir sarsıntıya neden olmuştur.

Theo Van Gogh, kısa metrajlı İslam karşıtı bir film çekmiş ve filmin Hollanda televizyonlarında yayınlanmasından sonra Hollanda doğumlu Faslı bir genç, yönetmeni Amsterdam'da bıçaklayarak öldürmüştür. Bu cinayet kamuoyunda İslam ve yabancı karşıtı görüşlerin yükselmesine neden olmuş; sadece katil Muhammed Bouyeri değil tüm Müslümanlar suçlanarak hedef gösterilmiştir. Oluşan yabancı düşmanı dalga ile yabancılara ve yabancılara ait pek çok mekâna saldırılar düzenlenmiştir.

Göçmen kökenlilerin mekânsal bir yoğunlaşma içinde olmaları nedeniyle paralel toplum oluşturdukları iddiası, yabancı düşmanlığının bir başka tezahürü olup siyasi atmosferin, cinayetlerin ve saldırıların arttırdığı toplumsal gerilimin etkili olduğu bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hollanda'da göçmen kökenliler daha çok ülkenin batı kesiminde bulunan Randstad bölgesindeki dört eyalette (Kuzey Hollanda, Flevoland, Utrecht ve Güney Hollanda) yaşamaktadır. Hollanda İstatistik Kurumu tarafından hazırlanan Yıllık Entegrasyon Raporu 2008'de (CBS), Batı kökenli olmayan göçmenlerin büyük bir kısmının konut, iş ve eğitim

alanında yoğunlaşma içinde olduğu ve özellikle bu yoğunlaşma sürecinin dört büyük şehirde olduğu yer almaktadır. Raporu göre, sosyal yaşamda yabancılarla Hollandalılar arasındaki karşılaşma ve buluşma şansları azalmaktadır (akt. Canatan, 2011: 19). Hollanda'nın resmî makamlarının yaptığı bu açıklamayla azınlık grupların **segregasyon** süreci içinde olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye kökenli göçmenler de genellikle bu eyaletlerde özellikle Rotterdam ve Den Haag şehirlerinde Surinamlılardan sonra, Utrecht'te ise Faslılardan sonra ikinci büyük göçmen kökenli grubu oluşturmaktadır.

Sosyal Kültürel Plan Bürosu tarafından yayınlanan Sosyal Kültürel Rapor 2004'e göre; 1994-2000 yılları arasında azınlıklar daha fazla Hollandalılarla ilişki içine girmiş olmakla birlikte, özellikle Türkiye kökenlilerin ve Faslıların daha çok kendi gruplarından kişilerle ilişki içinde olduğu belirtilmektedir. Birinci kuşağın büyük bölümünde bu sonuçlar geçerli olmakla birlikte, bu sonuç ikinci kuşağın sadece bir kısmı için geçerlidir. Raporda özellikle büyük şehirlerde diğer gruplardan yalıtılmış yaşamın daha yoğun olduğu ve Türkiye kökenlilerin Faslılarla birlikte Hollanda'ya en az uyum sağlamış, en alt düzeyde evlilik ilişkisi geliştirmiş grup olduğu vurgulanmaktadır. Sosyal Kültürel Plan Bürosu'nun Dagevos ve Gijsbert tarafından hazırlanan 2008 yılı raporunda ise aidiyet ilişkilerine ilişkin bağlantı (cohesie) kavramı ele alınarak, göçmenlerin yerleşik toplumla olan sosyal ilişkileri incelenmektedir. Göçmenlerin ilişkilerinin dört başlıkta incelendiği 2006 yılı saha araştırmasına göre, Türkiye kökenlilerde en çok rastlanılan ilişki tipi "Hollandalılarla az, Türkiye kökenlilerle çok ilişki" biçimindedir. Türkiye kökenlilerin %44'ü bu tip ilişki içinde iken, "hem Hollandalılarla hem Türkiye kökenlilerle çok ilişki" tipinde %27'lik bir sonuca ulaşılmaktadır. Üçüncü sırayı oluşturan Türkiye kökenlilerin %19'unun, hem "Hollandalılarla az ilişki" hem de "kendi grubuyla az ilişki" kurdukları belirtilmektedir. %10'luk bir kesim ise "Hollandalılarla çok ilişki" kurduğunu, "kendi grubuyla ise az ilişki" kurduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmada Türkiye kökenli göçmenlerin, Faslılar, Surinamlılar ve Antillilere oranla Hollandalılarla en az ilişki kuran grup olduğu yer almaktadır. Ancak birinci kuşak göçmenlere göre ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin Hollandalılarla kurdukları ilişkiler artmaktadır. Türkiye kökenli ikinci kuşak göçmenler, Hollanda'da yaşayan diğer göçmen kökenli Surinamlılar ve Antiller kadar Hollandalılarla çeşitli tipte

ilişkiler kurabilmektedir. Cinsiyet değişkeninin ise kuşak farkına kıyasla etnik ilişkilerde (özellikle Hollandalılarla ilişkilerde) fazla etkili olmadığı belirtilmektedir (akt. Canatan, 2011: 24). Üçüncü kuşak göçmenlerin artan ilişkiler kurmakta olduğu, içe kapanma eğilimlerinin azalmakta olduğu, dolayısıyla yükselen bir grafiğin olduğu göz önüne alındığında ulaşılan aşama umut vericidir. Özellikle Türkiye kökenli üçüncü kuşak ile Avrupa'yla gittikçe bütünleşen daha eğitimli bireyler yetişmektedir.

Sosyal ilişki eksikliğinin giderilmesi önyargıların eritilmesinde etkili olup düşmanca ilişkileri azaltan bir boyut oluşturmaktadır. Etnik adacıklarda yaşayan, Hollandacayı yeterli düzeyde konuşamayan ve ülkeye ilişkin çeşitli bilgi eksikliklerine sahip olan göçmen kökenlilerin varlığı uyumu güçleştirici olarak nitelendirilmekle birlikte aşırı milliyetçi ve göçmen karşıtlığı temelinde kurulan partiler Hollanda'da toplumsal gerilimi arttıran ve entegrasyonu engelleyen önemli bir yapı oluşturmaktadır. Örneğin ırkçı parlamenter Geert Wilders 2004 yılı eylül ayında üyesi olduğu VVD'den (Volks Partij van Vrijheid en Democratie, Halkın Özgürlük ve Demokrasi Partisi) ayrılarak kendi adını taşıyan Groep Wilders'ı (Wilders Grubu) kurmuştur. Wilders Grubu'nun parlamentodaki tek üyesi Geert Wilders olmakla birlikte Geert Wilders'in yabancı düşmanı ve ırkçı söylemi ile aşırı sağcı gruplar üzerinde oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Ayrımcı söyleme ilişkin bir diğer örnek ise Van Gogh'un 2004 yılında çektiği "Cool" isimli filmde yer alan ve 27 Mayıs 2003 ile 22 Şubat 2007 yılları arasında başbakan yardımcısı olarak görev yapan Gerrit Zalm'ın, Van Gogh cinayetinin ardından İslam'a savaş açtığını ilan etmesidir (Aydemir, 2013).

Cinayet akşamı Amsterdam'ın Dam meydanında bir miting düzenlenmiş ve Yabancılar ve Entegrasyon Bakanı Rita Verdonk sert bir konuşma yapmış, Liberal Parti Grup Başkanı Van Artsen ise Hollanda'da terörün İslami bir nitelik taşıdığını ve cinayetlerin Mayıs 1940'ta Almanların saldırılarını hatırlattığını söylemiştir. Medyada Hollanda'daki İslam okullarının, camilerin kapatılmasını ve imamların uçaklara bindirilip ülkelerine geri gönderilmesini önerenler olmuş, Hollanda özel televizyon kanallarından RTL ise bir anket yaparak halkın %93'ünün Hollanda'da yeni saldırılar beklediğini ve araştırmaya katılanların %47'sinin van Gogh cinayetinden sonra Müslümanlara karşı şüphe içinde olduklarını, %46'sı ise görüşlerinde değişiklik olmadığını ortaya koymaktadır (Yağcı, 2004). Anket

sonuçları Müslümanlara yönelik olumsuz yargıların toplumu ikiye böldüğünü gösterirken bu sonuçlar üzerinde medyanın etkisini ve politikacıların yönlendirmelerini içermemektedir.

Pim Fortuyn cinayetinin katili Hollanda asıllı olmasına rağmen Van Gogh'un Müslüman bir göçmen tarafından öldürülmesi Hollanda'da yabancıların ve özellikle Müslüman yabancıların tehlikeli olduğunu savunanların seslerinin yükselmesine neden olmuştur. Van Gogh cinayeti medyada Hollanda'nın 11 Eylül'ü olarak değerlendirilmiş; katil Muhammed Bouyeri'nin İslami kimliği ile namaz, ramazan ayı, cami gibi kavramlar terörizm ifadesi ile birlikte anılmıştır (Aydemir, 2013). Muhammed Bouyeri'den bahsedilirken genellikle sadece ilk adının kullanılarak Müslümanların peygamberinin isminin cinayet haberlerinde tekrarlanması bir tür propaganda tekniği olarak kullanılmaktadır.

Bu olumsuz gelişmelerle birlikte Hollanda'nın insani değerlerin yaşatıldığı, 16. ve 17. yüzyıldan bu yana mültecilere, göçmenlere kapısını açan çok-kültürlü bir cennet olarak bilinen geçmişine referansla pek çok alanda yabancı düşmanı saldırılar kınanmakta ve Hollanda'nın çok kültürlü kimliğinin korunacağı vurgulanmaktadır. Nisan 2013'te tahttan ayrılan Hollanda kraliçesi Beatrix de Amsterdam'da Fas gençlik merkezini ziyaret etmiş ve Hollanda'da herkesin eşit olduğunu söyleyerek toplumsal barışın korunması yönünde mesajlar vermiştir. Hollanda başbakanı Jan Peter Balkenende ise Uden'de yakılan İslam Okulu'nu ziyaret ederek velilerle görüşmüş ve Ramazan Bayramı sabahı Eindhoven Sultan Ahmet Camii'ni ziyaret etmiştir (Aydemir, 2013). Başbakan Eindhoven'daki camide Müslümanların bayramını kutlayarak gerilim yüklü kutuplaşmayı yumuşatmaya çalışmıştır.

Hollanda'daki ırkçı atmosferin temsilcisi olan aşırı sağcı Geert Wilders'ın lideri olduğu Özgürlük Partisi (PVV) 2010'daki seçimde büyük bir başarı elde ederek 24 milletvekili ile parlamentoya girmiş ancak 12 Eylül 2012'deki son seçimlerde oy oranı yaklaşık yarı yarıya azalarak meclisteki sandalye sayısı 24'ten 15'e gerilemiştir. Erken genel seçimlerde iktidardaki Liberal Parti (VVD) birinci olmuş ve son üç dönemde gerileme içinde olan Hristiyan Demokratlar Birliği'nin (CDA) sandalye sayısı 21'den 13'e düşmüştür ("Hollanda'da," 2012). Aşırı sağın yenilgisi 2000'li yılların başında olduğundan farklı olarak, yabancılara yönelik tehdit edici politikalara eğilimin azalması olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç

AB göç politikasının Amsterdam Antlaşması'ndan bu yana tartışılmasına rağmen uygulamada ortaya çıkan uyumsuzluklar, sorunlar ve 2011 yılında Kuzey Afrika'dan AB'ye yönelen göç akınının ardından oluşan kriz sonrası, 5 Mayıs 2011 tarihinde Birlik tarafından göç üzerine yeni bir rapor oluşturulmuştur (Communication, 2011). Bu raporda göç akınlarına maruz kalan AB ülkelerinin yalnız bırakılmaması, meselenin ulusal bir sorun olarak görülmeden, AB düzeyinde üye devletlerin işbirliğiyle çözülmesi gerektiği belirtilerek, ortak göç ve sığınma politikası oluşturulmasında üçüncü ülkelerle işbirliğinin, dış sınırların güvenliğinin artırılmasının ve yasa dışı göçü azaltmanın önemi tekrarlanmakta; Schengen Antlaşması'nın korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Avrupa 2020 Stratejisi'nde belirtildiği gibi, AB'nin yaşlanmakta olan nüfusu nedeniyle özellikle bazı sektörlerde insan gücüne ihtiyaç duyulduğu belirtilerek, hedeflenen özelliklere sahip üçüncü ülke vatandaşlarının çeşitli teşviklerle AB topraklarına yönlendirilmesi gerektiği bildirilmektedir.

AB'nin demografik problemleri çerçevesinde nüfusa ilişkin projeksiyonların Birlik'in göçmenlere ihtiyacının kısa ve orta vadede son bulmayacağını göstermesi, özellikle ekonomi odaklı bakış açısıyla göçmenlerin entegrasyonunun ve istihdamının sağlanması kapsamında entegrasyona yönelik bütüncül yaklaşımların uygulanması; göçmenlerin eğitimi, yaşadıkları ülkenin dilini iyi derecede öğrenmelerinin, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimlerinin sağlanması gibi noktalar üzerinde durulmaktadır. Ancak göç politikalarının güvenlik ekseninden değerlendirilmesi ve özellikle son yıllarda artan İslamofobi nedeniyle Müslüman ülkelerden gelen göçmenlere yönelik olumsuz tutumlar, aile birleşimlerinin sağlanmasında AB ülkelerinin dil ve uyum testi gibi çeşitli sınırlamalar getirmesi, ötekileştirici ve dışlayıcı mekanizmaların oluşması, "özgürlük, güvenlik ve adalet" alanına ilişkin yasal çerçevenin defalarca oluşturulmasına rağmen uygulamada görülen yetersizlikler, siyasal alanda göçmenlerin yeterince temsil edilmemesi, göçmenlere yönelik olumsuz söylemlerin milliyetçi ve muhafazakâr ulusal politikaların manevra alanı içinde kullanılması, özellikle yoksul ve alt sınıfa mensup göçmenlerin üçüncü kuşak çocuklarının çeşitli şiddet olayları ile gündeme gelmesi, çoğunluk toplumu açısından entegrasyonun önündeki başlıca engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye doğumlu ve göç ettikleri ülkenin dilini bilmeyen, yalnızca bir süre çalışıp para biriktirmeyi hedefleyen birinci kuşak göçmenlerin aksine meslek ve üniversite eğitimlerini doğdukları ülkenin dilinde sürdüren ikinci ve üçüncü kuşak Türkiye kökenli göçmenler özellikle yaşadıkları ülkenin dilini yeterli düzeyde öğrenememe, düşük okul başarısı ve üniversiteye gitme oranları açısından çeşitli sorunlar yaşamakta; dolayısıyla toplumsal hayata entegre olma, entegrasyonu kolaylaştıran yüksek sosyo-ekonomik düzeye erişimde yetersizlik, içe kapalı etnik adacıklarda çoğunluk toplumundan izole yaşamlar sürdürme eğilimi gösterme açısından problematik bir alan oluşturmaktadır. Çoğunluk toplumuna daha kolay uyum sağlaması beklenen ikinci-üçüncü kuşak göçmenler, belli oranda entegre olmakla birlikte, uyum imkanlarını henüz yeterince değerlendirmemiş bir portre çizmektedir. İslam'ın özellikle "tutunamayan" göçmen kökenliler için yaşamın en temel referans noktası haline gelmesi, din üzerinden ötekileştirme yoluyla çoğunluk toplumuna mesafeli bir tutum geliştirme, şiddetin mevcut sorunların çözümünde araçsallaştırılması, diyalog kültürünün içselleştirilememesi gibi nedenler, göçmenler açısından entegrasyonun önündeki başlıca engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem göçmenler, hem de Avrupa toplumu için günümüzdeki sorunları "çifte vatandaşlık", "dil sınavı" gibi tekil konular üzerinden tartışmak yeterli değildir. Kapsayıcı bir entegrasyon süreci, sorunların ve çözümlerin karşılıklı ve karmaşık olduğu kabul edilerek sürdürülebilir.

KAYNAKÇA

Appadurai, A. (1997). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minnesota: University of Minnesota Press.

Autant-Dorier, C. (2008). Bilmemekten Tanımaya: Fransa'daki Türkiye Kökenli Göçmenler. Didem D. ve Verda İ. (der.) içinde, *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Avar, B. (Yönetmen). (2005). *Fransa'da Türk Olmak: Ayrımcılık, Irkçılık ve Önyargılar* [Belgesel]. TRT.

Aydemir, N. Çok Kültürlülüğün Merkezinde Sarsıntı: Van Gogh Cinayeti ve Yansımaları. *Uşak Gündem*. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2013,

<http://www.usakgundem.com/haber/793/%C3%A7okk%C3%BClt%C3%BCr1%C3%BCl%C3%BCg%C3%BCn-merkezinde-sarsinti-van-gogh-cinayeti-veyansimalari.html>

Aydın, Y. (2011, 21 Kasım). Almanya'daki ırkçı cinayetler ve toplumsal değişim. *Bianet*. Erişim Tarihi: 03 Şubat 2013, <http://bianet.org/bianet/bianet/134172-almanya-daki-irkci-cinayetler-ve-toplumsal-degisim>

Berger, J. ve Mohr, J. (2002). *Yedinci Adam*. İstanbul: İyi Şeyler Yayıncılık.

Bernard, R. (2005) *Les Saisons d'Alsace*. No: 26. S: 1.

BM Özel Temsilcisi V. Munoz. (2006). **Deutschlandbesuch**, M. 93.

Bocker, A. (2004, Şubat). *The Impact of of host-society Institutions on the Integration of Turkish Immigrants in Germany and Netherlands*. Conference on the Integration from Turkey in Austria, Germany and Holland. Boğaziçi Üniversitesi.

Büyükaslan, A. (2009). Strazburg'da Yaşayan Türklerin Dil Davranışları, Eğitim ve Çift Dillilik Sorunları. M. Erdoğan (ed.) içinde, *Yurtdışındaki Türkler: 50.Yılında Göç ve Uyum.*, Ankara: Orion Kitabevi.

Canatan, K. (2007). Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu: İsviçre, Fransa ve Hollanda Örnekleri. *Türkoloji Araştırmaları*. C: 2, S: 3.

Canatan, K. (2011). Hollanda'da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları. *Sosyo Ekonomi Dergisi Göç Özel Sayısı*. Yıl: 7, Sayı: 15.

CBS. (2008). *Jaarrapport Integratie 2008*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Communication on Migration. (2011). *Council of the European Union*, Brüksel. Erişim Tarihi: 02 Mart 2013, <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/11/st09/st09731.en11.pdf>

Dagevos, J. ve M. Gijsbert (2008), Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen. Sociale contacten van minderheden en de relatie met sociale cohesie en sociaaleconomische positie. Paul Schnabel, Rob Bijl (ed.) içinde, *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie Sociaal en Cultureel Rapport 2008*.

Engin, H. (2011) Almanya'da Paralel Toplumlar Kültürlerarası ve Transkültürel Pedagojinin Bakış Açısından Bir İrdeleme Girişimi. *Diegaste*. S: 19, Kasım-Aralık 2011.

Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*. (Azad Zana Gündoğan, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

Göle, N. (2009). *İç içe girişler: İslam ve Avrupa*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Gramsci, A. (2000). *The Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935*. (David Forgacs, ed.). New York: New York University Press.

Hollanda'da erken genel seçim: Seçimin galibi liberaller. (2012, 13 Eylül). *Uşak Gündem*. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2013,

<http://www.usakgundem.com/haber/76291/hollanda-39-da-erken-genel-se%C3%A7im-se%C3%A7imin-galibi-liberaller.html>

International Organization for Migration. (2010). *Migration and Transnationalism: Opportunities and Challenges*. Erişim Tarihi: 31 Mart 2013, http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/microsites/IDM/workshops/migration_and_transnationalism_030910/background_paper_en.pdf

Kadın hakları için sözleşme var uygulama yok. (2009, 27 Ekim). *Bianet*. Erişim Tarihi: 30 Mart 2013, <http://www.bianet.org/bianet/dunya/117894-kadin-haklari-icin-sozlesme-var-uygulama-yok>

Karakaya, F. (2012, 04 Eylül). Binlerce Türk akılsız mı? *Haber7*. Erişim Tarihi: 29 Mart 2013, <http://www.haber7.com/yazarlar/fatih-karakaya/920908-binlerce-turk-akilsiz-mi/>

Kaya, A. (2001a). *Berlin'deki Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu*. İstanbul: Büke Yayınları.

Kaya, A. (2001b). Türkiye'deki Çerkes Diasporası ve Siyasal Katılım Stratejileri. F. Gümüsoğlu (der.) içinde, *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan* (s. 201-216). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kaya, A. (2011). *Türkiye'de Çerkesler Diaspora'da Geleneğin Yeniden İcadı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaya, A. ve Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü, Engel mi?*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mortan, K. ve Sarfatı, M. (2011). *Vatan Olan Gurbet Almanya'ya İşçi Göçünün 50.Yılı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

OECD. (2010). PISA 2009 Results: Executive Summary. Erişim Tarihi: 03 Nisan 2013, <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46619703.pdf>

OECD. (2013). Education Rankings. Erişim Tarihi: 03 Nisan 2013, <http://ourtimes.wordpress.com/2008/04/10/oecd-education-rankings/>

Roth, H.J. (2007). Multilingualität und Monolingualität. Wolf-Dietrich B., Claudia N., Erika S. ve Erol Y. (ed.) içinde, *Was heißt hier Parallelgesellschaft?*. Wiesbaden: VS, Verlag für Sozialwissenschaften.

Sarıkaş, L. (2013, 17 Nisan). Hollanda'da 3. Nesil Türklerin Sorunları ve Eğitim Seferberliği. Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2013) <http://sahipkiran.com/2013/04/17/hollandada-3-nesil-turklerin-sorunlari-ve-egitim-seferberligi/>

Selm, van J. (2005, 1 Ekim). The Netherlands: The Death of a Filmmaker Shakes a Nation. Erişim Tarihi: 19 Nisan 2013, <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=341>

Simmel, G. (1994). Bridge and Door. *Theory, Culture and Society*, Şubat 94.

Şahin, B. (2010). *Almanya'daki Türkler Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların Oluşumuna Geçiş Süreci*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Şeker, M. (Yönetmen). (2005). *Almanya Rüyası* [Belgesel]. Almanya.

T.B.M.M. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2010). *Fransa Raporu*. Erişim Tarihi: 01 Şubat 2013,

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/fransa_raporu.pdf

Türk ismi meslek şansını yüzde 24 azaltıyorsa bu bir skandaldır. (2012, 13 Kasım). *Zaman Avrupa*. Erişim Tarihi: 30 Mart 2013, <http://zaman-online.de/turk-ismi-meslek-sansini-yuzde-24-azaltiyorsa-bu-bir-skandaldir-6516>

Ural, A. (2012). Türk Asıllı Göçmenlerin Hollanda'daki Temel Eğitim Uygulamalarına Yönelik Ayrımcılık Algıları. *Eğitim ve Bilim*. C: 37, S: 165.

Üç göçmen kadından biri ayrımcılığa maruz kalıyor. (2013, 14 Ocak). *Zaman Avrupa*. Erişim Tarihi: 30 Mart 2013, <http://zaman-online.de/uc-gocmen-kadından-biri-ayrimciliga-maruz-kalıyor-11991>

Üçte birinin eğitimi yok. (2012, 31 Ekim). *Deutsche Welle*. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2013, <http://www.dw.de/%C3%BC%C3%A7te-birinin-e%C4%9Fitimi-yok/a-16346450>

Yabancıların olmadığı Almanya. (2012, 5 Haziran). *Deutsche Welle*. Erişim Tarihi: 15 Nisan 2013, <http://www.dw.de/yabanc%C4%B1lar%C4%B1n-olmad%C4%B1%C4%9F%C4%B1-almanya/a-15998298>

Yağcı, Y. (2004, 22 Kasım). Müslümanları Uçaklara Bindirip Yollamak İstediler. *Aksiyon*. Erişim Tarihi: 21 Nisan 2013, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-14867-34-musulmanlari-ucaklara-bindirip-yollamak-istediler.html>

Alev Yücel

2004 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi ve İngiltere Portsmouth Üniversitesi Uluslararası İlişkiler (Tam Burslu) bölümlerinden mezun olmuştur. 2005 yılında Yeditepe Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı Edebiyat Yüksek Lisans Programı'na tam burslu öğrenci olarak başlamış, bu programdan mezun olduktan sonra 2007 yılında Ege Üniversitesi Gazetecilik Bütünleşik Doktora Programı'na kabul edilmiştir. Doktora Programı'nda iken 2010-2011 öğretim yılında Erasmus değişim öğrencisi olarak İtalya'nın Università degli Studi del Piemonte Orientale Amedeo Avogadro Üniversitesi'nde araştırmalar yapmıştır. 2014 Mart ayında doktorasını tamamlamıştır.